

דין הכמון בפסח

סרן, הרב טל הלואי – רב חטמ"ר צפונית

- א. הקדמה
- ב. רקע הלכתי
- ג. עמדת האוסרים וסברתם
- ד. עמדת המתירים וסברתם
- ה. שקלא וטריא בראיותיהם
- ו. סיכום

א. הקדמה

בבדיקות מדגמיות שנעשו בעבר, נמצא שיש ערבוב בין הכמון ובין שבולת שועל, הן בשדות והן באחסון, עובדה המעלה שאלה לגבי כשרות הכמון בפסח.¹

בכמון מעורב מעט (כמות מזערית) שיבולת שועל, הדומה בצורה ובמראה לכמון, וצריך ידע והבנה בנושא בכדי להבדיל ביניהם. יצויין כי יש פי 60 בכמון כנגד גרגירי שבולת השועל, אך הם נטחנים יחד 'דק כקמח' ונארזים יחד.

אף שיש חולקים, מקובל לומר שמין הכמון כלול באיסור קטניות², אף שאינו עומד בקריטריון הבוטני של הגדרת קטניות³.

- 1 כמובא בשו"ת שמע שלמה חלק ה אורח חיים סימן ד.
- 2 ראה דברי החק יעקב (סימן תנג) שאין היתר לאכול כמון בפסח לנוהגים באיסור קטניות, מכיון שיש דמיון בצורה, ואף חשש ערבוב עם דגן. אולם ראה בספר כשרות בפסח (הרב עמרם ארדעי, תשס"ד, ירושלים, עמ' תט, הערה 62), שהתיר הכמון לפסח וצייין שיש מחמירים, והביא שיש מחלוקת האם הכמון נכלל באיסור קטניות: "במגן אברהם סימן תנג ס"ק ג כתב שטוב להחמיר שלא לאכלו עד יום אחרון של חג כי אי אפשר לבררם יפה ובט"ז שם מחלק דדוקא במין הנקרא קראם קימעל שמביאין אותו ממרחקים אסורים שדומים לדגן, אבל הנקרא פעלד קימעל שאין צורתו דומה לדגן מותרים, והת"י שם התיר הכל דקטניות עצמו חומרא הוא ואין להוסיף עליו". גם בתפארת ישראל (קובץ נא, קובץ לתורה וחסידות לחסידי לבית ריז"ן, ירושלים תשס"ג, עמוד 30) הבין שכמון אינו בכלל גזרת קטניות ואלו דבריו: "ולסיכום לעניין איסור גזירת קטניות בפסח כמון וקימל אינם מיני קטניות וכמו שהתיר הרמ"א זרעוני גינה". גם הרב נבנצל (תשובות אביגדור הלוי, תשע"ב קדומים, אורח חיים, עמוד שנב) פסק שכמון אינו נכלל בגזרת קטניות אלא הוא תבלין, ומותר בפסח גם לאשכנזים.
- 3 כך כתב הרב חגי בר גיורא: "האיסור של קטניות חורג מהגדרה הבוטנית, אלא הדברים שרגילים להתערב בהם מיני דגן או שמלקטים אותם כדגן או המאכלים או דברי מאפה שעושים מהם דומים לדברים שנעשים מדגן, כל אלה נכללים באיסור קטניות וכו' מקובל שכמון נחשב לקטניות בגלל הדמיון והתערובת שקיימת בו".

אכן התעורר דיון הלכתי בעניין בקרב אחרוני זמנינו. אמנם במחנות צה"ל אין כמון בפסח, אולם עדיין יש מציאות שביורור דין זה נצרך הלכה למעשה בצה"ל, כי ישנן החרגות מועטות, למשל במנות ייחודיות לטבעונים המכילות קטניות, ובנוסף, לא ברור מאיזה טעם אין כמון בפסח בצה"ל האם משום שפסקו שזה קטניות או משום חשש תערובת חמץ. במידה והנימוק הוא משום שזה קטניות, יש מחלוקת בדבר, ויש מה לדון בכשרות הכמון בפסח אף לאשכנזים ולא רק לספרדים.

כמו כן, אנו מוצאים שחלק מחברות התבלינים משוקות כמון כשר לפסח לאוכלי קטניות, וחלק נמנעות מכך, על רקע החשש המדובר מתערובת חמץ.

אשר על כן ראיתי לנכון לסכם את הדיון ההלכתי בעניין, עם הצעת הקדמות של הלכות נצרכות להבנת הדיון, ואף נקיטת עמדה בדחילו ורחימו, על אף שאיני כדאי להכניס ראשי בין האריות גדולי ישראל שנשאו ונתנו בזה.

מודה לביהמ"ד אוהל יצחק, ונושא תפילה לרבש"ע שאזכה לכוון לאמיתתה של תורה אליבא דהלכתא, ושלא תצא תקלה תחת ידי.

ב. רקע הלכתי

נקדים ונפרוש סיכום קצר למספר סוגיות ויסודות הלכתיים:

א. תערובת של איסור והיתר, יבש ביבש, בטלה ברוב, אך יתר התערובות (יבש בלח,

לח בלח) הביטול הוא רק בפי ששים.

ב. מצינו גם אפשרות של ביטול תערובת היתר בהיתר הן בפסח והן בבשר וחלב

4 ראה למשל בשו"ת אשמרה לפי (הרב מרדכי אשכנזי, ירושלים תשע"ב, חלק ב, עמוד רכד-רכה); חוברת אמונת עתך, גליון 95 (מכון התורה והארץ, ניסן-סיוון תשע"ב, עמוד 123); חוברת אור תורה (חברי מכון איש מצליח, אדר ב' תשס"ה, סימן עד, עמוד תעו). וראה נוהל תבלינים לפסח, מתוך קובץ נהלי אגף הכשרות הארצי של הרה"ר בישראל, קטניות ותבלינים לפסח: "גרגירי כמון גרגירים ילוו בכיתוב 'עלול להכיל חיטה או שיבולת שועל, יש לברור ג' פעמים לפני השימוש'. לטחינה – יש לנפות ג' פעמים בנפה רוטטת חשמלית 12 מ"ש. לאחר מכן ייבדק מדגם של אחוז אחד, ובמידה ותימצא חיטה יחזור תהליך הניפוי שנית. לאחר ברירה יש להשרות את הכמון במים למשך 24 שעות או לבשל במים רותחים. לאחר הייבוש והטחינה יש לבדוק שאין גלוטן. כל הנ"ל חייב להתבצע בפקוח ובהשגחת הרבנות המלווה המקומית המוסמכת".

5 ראה למשל בקונטרס 'זבח פסח' (חש"מ, תשע"ג, עמוד 52) שציינ שהרב מחפוד שליט"א נתן השגחה לכמון בפסח לאחר ברירה, כמו בדין אורו. וכמדומני שתבליני 'פרג' סומכים על כך ומשווקים כמון כשר לפסח.

6 ראה בטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן צח.

ובכלאיים⁷. וכך פסק בשו"ת הר"ן⁸, לגבי השאלה האם מותר לטחון יחד, לפני פסח, חיטים מבוקעות ושאין מבוקעות:

"אבל יש בכאן שתי ספקות האחת שנוכל לומר שאין היתר מתבטל בהיתר וכו' והספק השני דלמא כי אמרינן דלפני זמנו בששים ה"מ לאכלו קודם הפסח משש שעות ומעלה, אבל לאכלו בתוך הפסח איכא למימר שאע"פ שנתבטל קודם הפסח, בתוך הפסח הוא חוזר ונעור. ושתי ספקות הללו מתבררות מדתנן בפרק בתרא דכלאים [מ"א]: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מהגמלים מותר ואם רוב מהרחלים אסור מחצה על מחצה אסור, וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה, כלומר אסור ומותר לערב עמהן צמר ופשתים, ומהא שמעינן שהיתר בהיתר מתבטל, ושמעינן נמי כיון שנתבטל שוב אינו חוזר ונעור וכו'".

ג. השו"ע⁹ פסק כשיטת התוספות, רא"ש וטור שחמץ לפני כניסת החג, אף אחר חצות יום י"ד, בטל בששים כשאר איסורים, ורק משיכנס החג אוסר במשהו. לעומת זאת, הר"ן הרמב"ן והריטב"א פסקו שכבר בערב פסח אחר חצות חמץ אוסר במשהו ואינו בטל, אך לא נפסק כמותם. יצויין כי לדעת ר"ת והשאלתות, רז"ה רי"ד ורי"א¹⁰ אף בתוך הפסח, החמץ בטל בששים ולא במשהו, ואף שלא נפסק כמותם, מקובל שמצרפים שיטה זו כסניף להקל¹⁰.

ד. הראשונים נחלקו בשאלה האם חמץ לפני פסח נחשב איסורא בלע או היתרא

7 הרמ"א (אורח חיים תמוז, ד) הביא שבתערובת לח בלח אינו חוזר ונעור, משמע שיש ביטול היתר בהיתר, וכן פסק הרמ"א ביוורה דעה (צט, ו) שאם כזית חלב נפל לתוך מים ונתבטל בששים, ואח"כ נפל מן המים לקדרה של בשר, מותר אע"פ שאין בבשר ששים נגד החלב, שהרי נתבטל במים. והש"ך שם הביא שלדעת התורת חטאת מותר אף לכתחילה לתת את המים בקדרת בשר, וכ"כ הגר"א (ודלא כפסק הגליון מהרש"א בשם הצ"צ, והפמ"ג יורה דעה צט שפ"ד ס"ק כט, שכתבו שאסור לתת לכתחילה דהוי כמבטל איסור לכתחילה). וזאת על פי המשנה בכלאיים (פ"ט מ"א): "אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתים, אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור מחצה למחצה אסור וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה".

8 סימנים נו, נט.

9 אורח חיים תמוז, ב.

10 כ"כ המשנ"ב (תמוז, ס"ק ב), וכ"כ ביביע אומר (חלק ז אורח חיים סימן מד אות ו).

בלע¹¹. מצינו מקומות¹² בהם השו"ע מתייחס לחמץ לפני פסח כאיסורא בלע ולכן מצריך ליבון חמור לשיפוד ולא די בהגעלה, ובמקומות אחרים¹³ כהיתרא בלע ולכן הכשרת הכלים צריכה שתעשה לפני שעה חמישית בערב פסח, והפרי חדש¹⁴ תמה והקשה על סתירה זו. אכן מצינו באחרונים מספר הסברים לסתירה זו¹⁵.

ה. לגבי חמץ שהתבטל בתערובת לפני פסח, נחלקו הראשונים האם חוזר ונעור בפסח ואוסר במשהו. יש שפסקו (סמ"ג, רא"ש וטור) שתערובת שהתבטלה לפני פסח בששים, שוב אינה חוזרת ונעורה. ויש שפסקו (רמב"ם ורשב"א) שהביטול קודם פסח אינו מועיל, ומיד כשיכנס פסח החמץ חוזר ונעור ואוסר. בתרומת הדשן¹⁶

11 דעת המקילים: ר"ת (הובא בתוספות חולין ח, ב ד"ה שלבנה באור), ראב"ד (שו"ת תמים דעים, סוף סימן קז), יראים (סימן קו), סמ"ג (סימן עז): היתרא בלע. דעת המחמירים: רמב"ן (הובא בר"ן פסחים ל, ב), ר"ן ומהר"ם חלוואה ומאירי (פסחים שם), טור (תנא): חמץ שמו עליו ונחשב איסורא בלע. ובהבנת דעת הרמב"ם נחלקו: הרב המגיד (חמץ ומצה פרק ה הלכה כג), והב"י (תנא) נקטו דהוי היתרא בלע, אך בפרי תאר (יורה דעה, סימן קכא, ס"ק יב, ד"ה ונראה) הבין שהרמב"ם סבור דהוי איסורא בלע כדעת הרמב"ן. יצויין כי הב"י (סימן תנא) בשם ר' ירוחם נקט דרוב הפוסקים סבורים דהוי איסורא בלע, וכ"כ המשנ"ב (סימן תנא ס"ק כח), אך הגר"ע יוסף (יביע אומר חלק ט, אורח חיים, סימן מה, אות א) הוכיח שרוב הפוסקים סבירא להו דהוי היתרא בלע.

12 אורח חיים תנא, ד.

13 תנב, א.

14 שם, שם.

15 א. שו"ת שמחת יהודה (אורח חיים סימן ג), שו"ת מעט מים (סימן כה אות יא), מהרח"א בספרו מקראי קודש (דף קסא, ב): בהכשרת שיפודים החמורנו להצריך ליבון חמור משום שבלעו מגוף האיסור, וכיון שחמץ שמו עליו, נחשב כאיסורא בלע. אך לאחר ההגעלה, לא נשאר אלא טעם קלוש, ובוה לא שייך לומר ששמו עליו.

ב. המשנ"ב נקט שבעיקרון אנו פוסקים שהוי איסורא בלע, אלא שבמקומות שיש עוד סניף להקל, מצרפים את הדעה דהוי היתרא בלע לקולא (ראה למשל בדבריו על סימן תנא, ס"ק יט; ס"ק כח).

ג. ערוך השולחן (סימן תנב ס"ק ג): היתרא בלע הוא רק בדבר שבטל הטעם בששים, אך חמץ שאיסורו במשהו, ולא הולכים לפי הטעם, לא אמרינן היתרא בלע, אא"כ זה נ"ט בר נ"ט, שאז הטעם הוקלש, וממילא אין להחמיר בחמץ יותר מבשאר איסורים, במקום שאין צריך בו פי ששים.

ד. חמד משה (סימן תנב, ס"ק ג): בהגעלה יש נ"ט בר נ"ט, ולכן כשהטעם הוקלש, מחשיבים זאת כהיתרא. ה. הגר"ע יוסף (חזון עובדיה פסח, עמוד קכח) תירץ ע"פ הריטב"א (ע"ז עו, א) שאף אם נאמר שחמץ לפני פסח הוי היתרא בלע, מכל מקום מחמירים להצריך ליבון חמור לשיפוד מכיון שחמץ במשהו. וזו חומרא בעלמא לכתחילה בלבד. אולם בדיעבד אם הגעילם בערב פסח, כשר הדבר משום ספק ספקא: שמא אף בפסח די בהגעלה כי זה היתרא בלע, שמא מחמירים משום חומרת חמץ במשהו – וזה אינו בערב פסח אלא רק משנכנס החג. ובפרט שיש חבל ראשונים גדול שמתיר בהגעלה לכתחילה בתוך הפסח, ולכן בדיעבד ניתן לסמוך עליהם גם לשיטת המחמירים.

ו. בשו"ת אור לציון (חלק ב, הקדמה) הביא שזו דרכו של השו"ע בפסיקה, להביא הדעה המחמירה כדי שלכתחילה נחמיר כל אימת שבקלות ניתן הדבר, אך אם יש צורך או טרחה להחמיר, ניתן להקל.

16 א, קיד.

חילק ופסק שלגבי תערובת יבש ביבש חוזר ונעור, ולגבי תערובת לח בלח אינו חוזר ונעור. השו"ע¹⁷ פסק שאינו חוזר ונעור¹⁸, ואילו הרמ"א פסק כתרומת הדשן. ישנו דיון הלכתי לגבי קמח, האם הוא מוגדר כלח או כיבש, ונחלקו בזה הראשונים והאחרונים¹⁹, ומקובל להכריע שאם הוא טחון דק כקמח, הוי כלח. וכתב השדי חמד²⁰ שאף הסוברים להחמיר בקמח, מודים שבאיסור דרבנן (איסור משהו בפסח הינו מדרבנן) מצרפים את הדעה השניה לקולא.

עוד נחלקו האחרונים, בדעת המיקלים שאינו חוזר ונעור, האם מותר יהיה לערב לכתחילה לפני הפסח ולבטלו בששים כדי לאכול התערובת בפסח בהיתר, כאשר מפשט דברי הש"ך

17 תמו, ד.

18 אמנם השו"ע (תמב, ד) הביא את פסק הרמב"ם לגבי תריאקה, שהיא תערובת שיש בה כלשהו חמץ, ואסורה בפסח משום שחוזר ונעור. לכאורה הדברים סותרים את הפסק העקרוני שלו בסימן תמו שאינו חוזר ונעור. הובאו באחרונים מספר הסברים: לדעת הרמ"א השו"ע חוזר בו, ודעתו הסופית להתיר. לדעת הפר"ח רק אם מערבים את החמץ בכוונה, אזי הוא חוזר ונעור, ולדעת הט"ז רק כשהחמץ הוא מעמיד אזי הוא חוזר ונעור. לדעת הסמ"ק וראב"ה הקמח נידון כיבש, וכ"כ הב"ח והט"ז (תמו). לעומת זאת לדעת רוב הפוסקים (תרומת הדשן א, קיד; סמ"ג לאוין קלא; תוספות מנחות כב, ב ד"ה ור"י; חידושי הרמב"ן והרשב"א לחולין צז, א ד"ה אלא; ראב"ד תמים דעים סימן לו; מג"א (תצה, ס"ק כח); פר"ח (תסו, ד); שדי חמד (כללים, מערכת ה כלל מב); משנ"ב תמו ס"ק לב) הקמח נידון כלח, וכ"פ הרמ"א (תנג, ג), וכן משמע שסובר השו"ע, בפשט לשונו (תנג, ג) ומכך שפסק (בסימן תמו, ד) כתרומת הדשן, ובאותה תשובה תרומת הדשן מביא שקמח נידון כלח בלח, והשו"ע לא חילק ולא הסתייג מכך.

אמנם המעיין בשולחן ערוך (תסו, ד) יראה שהשולחן ערוך חשש לקמח שנרטב, אף אם זה לפני הפסח, ולא סמך על הביטול ועל הדין שאינו חוזר ונעור, ורבים מהאחרונים עסקו בהסבר שיטתו: רבו של המהרימ"ט (שו"ת מהרימ"ט חלק ב, אורח חיים סימן א): השו"ע החמיר כאן משום שחוזר ונותן טעם בלישה ובאפיה בתוך הפסח.

הגהות שיירי כנסת הגדולה (סימן תסו): השולחן ערוך החמיר כאן משום שכאשר חוזר ומבשל הוא חוזר ונותן טעם אף אם אפאו לפני הפסח.

מהרימ"ט (שם): הסבר א: יש לחלק בין בלילת משקין (לח), לבלילת קמח שנעור (יבש). הסבר ב: רק לגבי הטעם נפסק שאינו חוזר ונעור, אך לגבי ממשות פוסק השולחן ערוך שחוזר ונעור. לבוש (תסו, ד), בית דוד (קצא), מאמר (תנג ס"ק ג): השולחן ערוך החמיר כאן כי אין פי ששים בתערובת. ט"ז (תנג ס"ק ג), שו"ת פרח שושן (כלל ד, סימן א), שדי חמד (כללים, מערכת ה' כלל מב, בשם שו"ת דברי מרדכי): רק כאשר נטחן הקמח יחד יש ערבוב וביטול, אך כאן השו"ע מדבר שלא נטחנו יחד, ולכן החמיר.

פר"ח (תסו, ד): השולחן ערוך החמיר כאן כי חשש לשתי הדעות לחומרא: שמא קמח הוי יבש ביבש, שמא חוזר ונעור בפסח.

מג"א (תסו, ס"ק ט): השולחן ערוך החמיר כאן כי מדובר שיש פירוויין בעין, דהוי ממשו של איסור, ולכן חוזר ונעור, כי האיסור עומד בנפרד כשלעצמו.

גנת ורדים (אורח חיים, כלל ד, סימן י): השולחן ערוך החמיר כאן כי מדובר שנתערב בתוך הפסח, וחמץ במשהו. אך אם נתערב קודם הפסח, אז אמרינן שנתבטל ואינו חוזר ונעור.

20 כללים, מערכת ה' כלל מב.

משמע שמתיר לערב לכתחילה, וכן נקט הרב פרנק במקראי קודש²¹. לעומת זאת הפר"ח ובגליון מהרש"א²² בשם הצמח צדק התירו רק בדיעבד, וכ"פ הפמ"ג²³ והמשנ"ב. בנוסף, נחלקו האחרונים בדעת המחמירים שחוזר ונעור, באיזה אופן בדיוק זה מתרחש. לדעת האליה רבה והעולת שבת, דוקא אם כישלו שוב את התערוכת בפסח, אזי מחמירים שחוזר ונעור, אך לדעת המג"א בתערוכת יבש ביבש, חוזר ונעור כשיש ממשות חמץ בתערוכת אף שלא בושל שוב.

ג. עמדת האוסרים וסברתם

הגר"ש עמאר שליט"א דן²⁴ בנידון דידן, ומסיק שאין היתר לציבור להשתמש בכמון בפסח, אלא רק ליחיד שבקי בתחום ויודע לברור היטב, מותר לאכול הכמון בפסח, ובשעת הדחק התיר להרטיב את הכמון לפני פסח, כדי שיחמיץ ויתבטל לפני פסח, ואזי אינו חוזר ונעור בפסח.

הנימוק לאיסור הוא, שעל אף שנקטינן להלכה שקמח שהחמיץ והתערב לפני הפסח בקמח שמור ובטל בששים, אינו חוזר ונעור בתוך הפסח לאסור במשהו, שהרי לשולחן ערוך²⁵ בין ביבש ובין בלח, אינו חוזר ונעור, (ואף לרמ"א שם שהקל שרק בלח אינו חוזר ונעור, הרי סבור כדעת רוב הפוסקים שקמח נידון כלח, וממילא אינו חוזר ונעור) – כל זה הוא דוקא בדבר שהינו חמץ ושם חמץ עליו, אך טרם הגיע זמן האיסור (פסח), לגביו שייך לומר שיש ביטול ואינו חוזר ונעור. אך בנידון שלנו, שבולת השועל טרם החמיצה ולא היה עליה מעולם שם חמץ, וממילא לא היה ביטול, ולראשונה לכשתבוא במגע עם מים בפסח, תאסור הכל במשהו.

הגר"ש עמאר מצדד בסברא שרק בתערוכת שהיה בה ביטול של האיסור בהיתר, לא אמרינן חוזר ונעור, כי היה ביטול מקדים. אך בתערוכת שלא היה בה ביטול מקדים, לכו"ע אסור בפסח, ולא בזה עסקו השו"ע והרמ"א. כאשר יש התנגדות בין האיסור וההיתר – יש ביטול, אך כאשר אין התנגדות – אין ביטול.

משבולת השועל ניתן גם לעשות מצה כשרה לפסח, ולכן ברור שאין בזה ביטול, שהרי לא התעוררה שום שאלה או בעיה כרגע, ולכן אין זה דומה לחמץ ששמו עליו, ויש לגביו כבר עכשיו שאלה ודיון, ושייך בו ביטול.

21 פסח חלק א סימן עח.

22 סימן תמוז.

23 יורה דעה סימן צט, שפ"ד ס"ק כט.

24 שו"ת שמע שלמה חלק ה אורח חיים סימן ד.

25 אורח חיים תנג, ג.

עולה מכך שלמ"ד חמץ לפני פסח הינו איסורא בלע, יש בו ביטול וממילא אינו חוזר ונעור בפסח, אך למ"ד שחמץ לפני פסח הינו היתרא בלע, אין בו ביטול, ונעור בפסח. הרב עמאר מביא ראיה לטענתו, מדברי הנודע ביהודה²⁶ שדן לגבי חביות שבעבר הניחו בהם קמח וכעת יש בהם אבקת סוכר, ופסק שאין להתיר לבשלם בתוך פסח, מחשש שמא לא בא במגע עם מים לפני החג, וממילא לא בטל מעולם, וכשיבואו במגע עם מים בפסח, יאסרו. בסיום תשובתו, מביא הרב עמאר עדות נאמנה שהרצה הדברים בפני הגר"ע יוסף זצ"ל, והסכים עמו ואף התיר לו לפרסם זאת בשמו.

ד. עמדת המתירים וסברתם

הרב בקשי דורון זצ"ל דן בעניין זה²⁷, ומסיק שלכתחילה ירטיב לפני פסח את הכמון, בכדי שיחמיץ ויתבטל לפני הפסח, ואזי אינו חוזר ונעור²⁸. אך אם כבר משווקים את הכמון, ולא עשו זאת, יש להתיר את השימוש, כי להלכה יש ביטול היתר בהיתר, אף בכגון דא, ומביא לכך ראיות רבות.

במשנה בכלאים²⁹ מובא: "אין אסור משום כלאיים אלא צמר ופשתים וכו' צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב מן הגמלים מותר, ואם רוב מן הרחלים אסור", וכ"פ הרמב"ם³⁰ והשו"ע³¹.

ומוכח בפשטות שאין בעיה לערבב לכתחילה את תערובת הצמר שרובה מגמלים, בפשתן, כי צמר הרחלים בטל בתערובת, והוי ביטול היתר בהיתר.

וכן מבואר בתשובות הר"ן הנ"ל שלומדים מהמשנה בכלאים "שהיתר בהיתר מתבטל, ושמע מינה כיון שנתבטל אינו חוזר ונעור" ואין לומר שכיון שהקמח עדיין לא החמיץ, אין בו ביטול וממילא נעור.

מקור נוסף התומך בעמדה זו מצוי בדברי הרב צבי פסח פרנק הנ"ל, בספרו מקראי קודש. הרב נשאל שם לגבי קמח מצה שמורה שנתערב בקמח תפוא"א קודם הפסח, ופסק שמותר

26 תניינא אור"ח סימן עב.

27 שו"ת בנין אב חלק ד אורח חיים סימן כג. חלק ה אורח חיים סימן לג.

28 אולם הרב בקשי דורון כתב שבדק זאת ומצא שהעצה הזו להרטיב את הכמון, אינה מעשית, כי התבלין מתקלקל והאיכות נפגעת.

29 פרק ט משנה א.

30 הלכות כלאים פרק י הלכה ו.

31 יורה דעה סימן רצט סעיף א.

לאפותו דהוי כתערובת לח בלח שאינו חוזר ונעור, וגם בתערובת היתר בהיתר הדין כן הוא, שיש ביטול לפני הפסח ואינו חוזר ונעור.³²

כך עולה גם מפסק הגינת ורדים³³, שאם ניפו קמח של פסח, קודם הפסח, בנפה של חמץ, מותר להשתמש בו בפסח, ואין לחוש לקמח שנותר בנפה כי הוא נתבטל, על אף שטרם החמץ. כך עולה גם משו"ת מהרי"ט³⁴, שדן לגבי אפונים שקלו אותם לפני פסח, ואח"כ בפסח מצאו שנים או שלושה גרגירי חיטה, ובישלו אותם כבר – ופסק שהם נתבטלו הרבה קודם לכן בזמן הקליה, ואינו חוזר ונעור.

סיוע נוסף עולה מדברי השערי יושר³⁵:

"ועל פי מה שכתבנו י"ל, דהטעם בזה דבתערובות לח בלח שנתערב קודם הפסח עד שלא היו בו כדי נתנית טעם כשהגיע הפסח, אינו חל על תערובות זו איסור חמץ, דעל המשהו חמץ בפני עצמו לא חל דין חמץ כיון שאינו עומד בפני עצמו ואינו תופס מקום שיחול ע"ז דין חמץ וכו' אבל יבש ביבש דכל פירור עומד בפני עצמו וחל עליו איסור חמץ אם לא מחמת ביטול ברוב ומשו"ה חוזר וניעור".

עולה מדבריו, שבתערובת של לח בלח, הביטול הוא במציאות ולא רק בדין, וממילא אינו תופס מקום והוי כמי שאינו, ולא אמרינן בזה חוזר ונעור, כי מבחינתנו הוא כבר אינו נמצא כאן. לעומת זאת בתערובת של יבש ביבש, חוזר ונעור כי לא איבד את מציאותו העצמית. ניתן לומר שיש הבדל בין ביטול היתר בהיתר, שמתעוררת לגביו שאלה, ואז הביטול הוא בדין, לעומת תערובת של היתר בהיתר גמור, שאז הביטול הוא במציאות, ולא נצרכים לגדרי ביטול בדין, ולכן השיבולת שועל בטלה בכמון, ואין אנו נזקקים לתורת הביטולים בדין.

ה. שקלא וטריא בראיותיהם

הטענה המרכזית של הגר"ש עמאר היא שיש לחוש לסברת הנוב"י, ואין לדחות זאת ממקורות שבהם דנים על דברים שכבר ברגע התערובת מתעוררת לגביהם השאלה, ובהקשר זה נידונים כתערובת של איסור והיתר, על אף שהם היתר בהיתר. אך בנידון שלנו, הכמון כולו עדיין היתר גמור ולא מתעוררת כרגע שום שאלה לגביו, וממילא אין שייך לטעון שיש

32 הר"ן בנדרים לב, א לדעת הפרימ"ג שער התערובות חלק ב פרק א, יודה בנד"ד שזה תערובת מין בשאינו מינו, שאף בהיתר בהיתר יש ביטול.

33 כלל ד סימן י.

34 חלק ב אורח חיים סימן א.

35 שער ג פרק כב.

בו ביטול, וכל המחלוקת בדין חוזר ונעור אינו נוגע לנידון דידן אלא רק כאשר יש איסור או שהתעוררה שאלה בתערוכת.

אך הרב בקשי דורון זצ"ל השיב לטענה זו:

"וראייתי בשערי יושר להגר"ש שקופ זצ"ל שער ג' פרק כ"ב שכתב ליישב קושיית רע"א והפרי חדש על הר"ן בתשובותיו סימן נ"ז נ"ט שלמד ביטול חמץ לפני זמנו אע"פ שהוא היתר בהיתר מדין צמר רחלים הבטל בצמר גמלים לפני שיתערב בפשתן שהקשו שצמר רחלים שם איסור עליו שאינו יכול לערבו כעת בפשתן והביטול בהיתר מכשירו והוי כאיסור המתבטל בהיתר, מה שאין כן חמץ לפני זמנו שהעירוב לא מתיר דבר לפני פסח, וכתב לבאר שגם בצמר רחלים אין כל איסור בעירוב הצמר בפשתן, האיסור הוא בהעלאה ובלבישה, ובעירוב אינו מתיר דבר בצמר עצמו והוא כמו חמץ שלפני הפסח, ולסברא זו צמר רחלים לפני העלאתו, הוי כקמח לפני שהחמיץ שגם הוא מתבטל כהיתר בהיתר".

עולה מדבריו שאין כל הבדל בין קמח לפני שהחמיץ ובין צמר רחלים שעורבב עם צמר גמלים, ויש ביטול היתר בהיתר בשניהם.

באופן עקרוני, ניתן לומר שהחילוק של הגר"ש עמאר הוא דק מדי, שכן לדבריו בצמר רחלים שעורבב ברוב צמר גמלים, מתעוררת כבר כעת השאלה האם מותר לערבבו עם פשתן, אך בשיבולת שועל שטרם החמיצה בתערוכת הכמון אין שום שאלה. אך כמובן שניתן לתהות ולשאול על פשר החילוק, שהרי גם בשיבולת שועל ניתן לשאול כבר כעת בעודה היתר שמא תתערבב עם מים ותשהה יותר מכשיעור ותחמיץ? מה ההבדל בזה? ויתכן וניתן ליישב לשיטת הגר"ש עמאר שיש הבדל בעניין: בכמון עם שכולת השועל צריך שיתרחשו שתי פעולות כדי שיגיע לאיסור, גם ערובב עם מים וגם שהייה יותר מכשיעור, ולכן בכהאי גוונא שהמרחק אינו של פעולה אחת, הווי היתר גמור ולא מתעוררת שום שאלה. אולם בצמר רחלים וגמלים, או בעירוב המים עם טיפת חלב, צריך רק עוד פעולה אחת בכדי להגיע לאיסור – העירוב עם פשתן או בשר, ולכן מחמת הקרבה של מיעוט הפעולה, נחשב כאילו התעוררה השאלה בפנינו, ויש כאן סוג של בירור והתנגדות, והוי ביטול מקדים ואינו חוזר וניעור.

אך הרב בקשי דורון זצ"ל טוען שיש מקורות רבים לכך שאין לחוש לסברת הנוב"י, כך שגם אם הסברא מובנת, הרי שגדולי ישראל לא חששו לה, ולא חילקו.

עוד טוען הרב עמאר שמכך שהרב פרנק לא הביא והזכיר את דברי הנוב"י, משמע שלא ידע מכך, ואם היה יודע, היה חוזר בו. לזה משיב הרב בקשי דורון שאדרבה איפכא מסתברא,

הרב פרנק דן בסברת הנוב"י ובכל זאת הכריע אחרת, ובפרט שאף הנוב"י לא פסק נחרצות אלא רק הסתפק ונקט לשון אולי, ומדוע שנעזוב ודאו של הרב פרנק מפני ספקו של הנוב"י?! עוד טוען הרב בקשי דורון שהנוב"י אזיל לשיטתו שאין ביטול היתר בהיתר, וממילא אין להביא ממנו ראייה, שהרי רוב הפוסקים הכריעו שיש ביטול היתר בהיתר.

יש לציין כי התלות שהגר"ש עמאר הציע בין סוגיית האם חמץ הוא איסורא בלע ובין סוגיית חוזר ונעור, אינו מוכרח³⁶. שהרי לדבריו כל מי שישבור שחמץ הוא איסורא בלע, ממילא אמור לסבור שאינו חוזר ונעור, כי היה ביטול בתערובת מחמת הניגודיות, אך מי שסובר שהחמץ הוא היתרא בלע, יסבור שחוזר ונעור, כי לא היתה התנגדות בתערובת ולא היה ביטול מקדים. אך המעיין בראשונים ימצא שיש חריגות לתלות הזו, שהרי יש הסוברים שחמץ הוא היתרא בלע ואעפ"כ אינו חוזר ונעור³⁷. וכן להיפך, מצינו ראשונים הסוברים שחמץ הוא איסורא בלע ואעפ"כ פסקו שחוזר ונעור³⁸, כך שאין הכרח לתלות בין הסוגיות, וכ"כ הרב עובדיה יוסף³⁹.

גם הגר"מ מאזוז התייחס לשאלה זו אך עמדתו לא ברורה, שכן מצד אחד הסכים בדרשתו לדברי הגר"ש עמאר, כפי שדעתו הובאה בעלון בית נאמן⁴⁰, ומאידך נתן את הסכמתו לפסק חברי 'מכון איש מצליח' שהתירו כדעת הבנין אב⁴¹, ואמר שהטיעונים שלהם לקולא נכונים ונכוחים, וכדאי לפרסם הדברים, וכך הובאו הדברים גם בשו"ת מגדל חננאל⁴².

יצויין כי השו"ע⁴³ הביא גם את דעת החולקים (רמב"ם וראב"ה) הסוברים שחוזר ונעור בפסח, וממילא לכאורה קשה על שיטתם מהמשנה בכלאים הנ"ל – ובעניין זה נאמרו כמה תירוצים:

1. מהר"ח⁴⁴: בצמר רחלים, חל כבר שם האיסור עליו, שאסור להביא עמו פשתן, והפשטן כבר קיים בעולם, ולכן יש בו ביטול. אך חמץ לפני זמנו, אין שם איסור

36 על אף שתלות זו הובאה גם בדברי החתם סופר (אורח חיים סימן קז), וגם בדברי המהר"ם שיק (אורח חיים, סימנים רלא ורלה). אולם יש להעיר כי אין זה פשוט כל כך בדעתם, שכן המהר"ם שיק (סימן רלה) חזר בו בסוף דבריו וטען שגם בתערובת היתר בהיתר יש ביטול לפני פסח, וכן דעת החת"ס בתשובה אחרת (אורח חיים, סימן קלח).

37 ראה ראב"ד בתמים דעים סימן לו, סמ"ג סימן עז, תרומה סימן נה, אורחות חיים (חלק א, סימן תשעט), ה"מ (הובא בבי"א אורח חיים תמו) ותוספות ע"ז סו, ב.

38 כ"פ הרשב"א (שו"ת הרשב"א סימן תפה, תורת הבית שער ד, בית ד, לג, ב) והמהר"ם חלואה (פסחים ל, ב).

39 שו"ת יביע אומר חלק ב סימן כג אות ב.

40 גליון 57, פרשת צו תשע"ז, בהוצאת ישיבת כסא רחמים.

41 חוברת אור תורה, אדר ב' תשס"ה, סימן עד, עמוד תעו.

42 חלק א, סימן יא, עמוד קלג.

43 סימן תמו סעיף ד.

44 אור זרוע סימן יז.

- חל עליו כלל, ולכן אין שייך בו ביטול. וכ"כ רעק"א⁴⁵: אין ביטול היתר בהיתר, אך בכלאי בגדים, מכיון שכבר מעכשיו זה ראוי לאיסור, שאם יערבבו הצמר והפשטן יהיה שעטנז, שייך ביטול. ובשיטה זו אחז הגר"ש עמאר.
2. ערוך השולחן⁴⁶: השו"ע נוקט כדעת הרמב"ם שדייק בלשונו ולא טען שהרחלים התבטלו בצמר הגמלים, אלא מפני שכשטרפן יחד, צורת הכל כצורת צמר, ואין שם 'צמר' על מיעוט הצמר מכיון שעדיין לא נעשה חוט, וממילא יוצא שאין ביטול היתר בהיתר, אלא אם כן אין עליהם שם חשיבות ולכן בטלים.
3. ברכי יוסף⁴⁷: בחמץ, מכיון שבערב פסח אחר חצות לדעת השו"ע הוא איסור ככל האיסורים שבטל בשישים, לכן יש דמיון לצמר גמלים וצמר רחלים. אך לדעת הרמב"ם, כבר מחצות היום בערב פסח חמץ במשהו, ולכן א"א להתחשב בזמן זה, ולפני כן הוא היתר גמור ולכן הרמב"ם לשיטתו שחוזר ונעור.
4. חזון איש⁴⁸: יש לחלק בין שני מקרים: א. כאשר התערובת היא בשלב טוויית החוטים, כגון שלקחו חוטי צמר רחלים וחוטי צמר גמלים, אין בזה ביטול וגם חוט אחד של צמר אוסר את כל הבגד שרובו המוחלט פשתן. ב. כאשר התערובת היא קודם הטווייה, כגון שערכו צמר רחלים עם צמר גמלים שלא בצורת חוט אלא כפקעת אחת שממנה יעשו חוט, ואם יסתר קצתו יסתר כולו, יש בזה ביטול ע"פ הרוב כי צריך לכנות את החוט בשם אחד, ואם הרוב מצמר גמלים, מיעוט צמר הרחלים בטל, אף אם מכיר ומזהה את צמר הרחלים, כי זה לא ביטול של גוף הצמר אלא שאינו נחשב כמייצג את המטווה, כי הוא המיעוט. ומעין זה מצינו בשו"ת שמש ומגן⁴⁹ שהוכיח שהש"ך מפנה לדברי עצמו בסימן רצט ס"ק א, ולא לדברי השו"ע בסימן רצט סעיף א, וממילא הש"ך שם מדבר על חוטים, ואילו השו"ע מדבר על צמר שטרם נעשה לחוט.
5. פרי חדש⁵⁰: איסור שעטנז הוא קבוע תמיד, ולכן שייך בו ביטול היתר בהיתר, אך חמץ שאסור רק בפסח, ולפני פסח מותר לגמרי – לא שייך בו ביטול, כי כעת אין בו איסור, ורק בפסח ישנו.

45 שו"ת רעק"א סימן לח.

46 יורה דעה, סימן רצט ס"ק ד.

47 תמב ס"ק ז.

48 יורה דעה, סימן קפא.

49 חלק א יורה דעה סימן ח.

50 סימן תמז, אות ד.

6. קובץ שיעורים⁵¹: בתערוכת לח בלח, הביטול הוא במציאות, ושם החלק של הרוב, נקרא על כל התערוכת כולל המיעוט, והמיעוט כמי שאינו. וממילא בדין חוזר ונעור, אם היה ביטול רק במציאות, אך כעת נשתנתה המציאות, אמרינן חוזר ונעור. משא"כ כאשר יש ביטול רק בדין, דהיינו יבש ביבש, זה מהותי ובוזה אינו חוזר ונעור.

7. שו"ת נודע ביהודה⁵², שו"ת חתם סופר⁵³: צמר רחלים וצמר גמלים הוי תערוכת מין בשאינו מינו, ולכן יש ביטול ואינו חוזר ונעור. אך בתערוכת מין במינו היתר בהיתר אין ביטול בתערוכת.

8. שערי יושר⁵⁴:

"ומה שהקשה הפרי חדש עליו הובא שם במקור חיים דשאני דין כלאים דלעולם אסור צמר בפשתן וחמץ קודם פסח הוא היתר בהיתר, לא קשה מידי לענ"ד דהא תינח אם היה איזה איסור בעשית בגד כלאים או לחבר צמר ופשתים היה חילוק בין כלאים לדין חמץ, דבכלאים שייך דין איסור בכל שעה דצמר רחלים אסור לחברו בפשתן וצמר גמלים מותר, ובנתערבו בטל איסור זה מן הצמר רחלים, אבל כיון שהדין דליכא שום איסור לחבר צמר ופשתים אלא דלאחר חיבורן איכא איסור לבישה והעלאה, וכל זמן דלא נתחברו כל אחד מותר להשתמש להתחמם בו וכיו"ב, לפי"ז ליכא חילוק בין כלאים לחמץ. ועוד יש מקום לומר דחמץ חשיב קרוב לאיסור גם קודם הפסח יותר מכלאים קודם אריגה, דחמץ קודם פסח אינו רק מחוסר זמן לחלות האיסור וכלאים הוא מחוסר מעשה".

1. סיכום

הצגנו את המחלוקת והטענות העיקריות שנידונו בעניין. מבלי להכניס ראשי הקטן בין האריות במלחמתה של תורה, כמדומני שיש כמה סברות שניתן לצרף לקולא בנידון דידן, ולהתיר למעשה אכילת כמון בפסח, בצירוף כל הספקות הנ"ל:

א. אולי לא מעורב שיכולת שועל בכמון, כפי שמודה הגר"ש עמאר⁵⁵ שלא בדק זאת

51 חולין פז, ב.

52 תניינא, יורה דעה, סימן קפו.

53 אורח חיים סימן קו.

54 שער ג פרק כב, אות תנח.

55 שו"ת שמע שלמה חלק ח, אורח חיים סימן יג.

- בשנים האחרונות. ובפרט שיש שדות שבהם הבדיקה העלתה שאין בעיה⁵⁶, ואולי הכמון נלקח משם ולא משדה בעייתי.
- ב. גם אם נלקח משדה בעייתי, הרי שיש ביטול היתר בהיתר – הראשונים לא חילקו בלשונם בין חמץ גמור ובין דגן שטרם החמיץ, וכן פסקו הרבה אחרונים⁵⁷, ובקמח אנו פוסקים דהוי כלח, וממילא אינו חוזר ונעור אף לרמ"א.
- ג. אף אם לא היה ביטול, הרי דעת הראב"י⁵⁸ והמרדכי⁵⁹ היא, כשאכלו מהתערובת לפני פסח, תולין שהאיסור נאכל, ויש כאן ספק ספקא להתיר: ספק אם יש חמץ בתערובת, וספק אם נאכל כבר, וממילא בנידון דידן הכמון משווק הן לכל ימות השנה והן לפסח, ואנשים משתמשים בו לפני פסח⁶⁰.
- ד. גם אם יש מעט שבולת שועל בתערובת הכמון, מדובר בכמויות מזעריות, וספק משהו מותר כפי שפסק המשנ"ב⁶¹.
- ה. יש ספק נוסף שניתן לצרף, באשר לשאלה מדוע אנו מחמירים בחמץ יותר משאר איסורים, האם כי לא בודלים האנשים ממנו בשאר ימות השנה, או משום דבר שיש לו מתירים. לדעת הפמ"ג⁶², מהר"ם שיק⁶³ והרב פרנק⁶⁴, אם הטעם לחומרת חמץ הוא מפני דשיל"מ כדעת הרמב"ם, הרי נפסק שאין דין דשיל"מ בתערובת, כמבואר בשולחן ערוך⁶⁵, וממילא בנד"ד האיסור לא הוכר מתחילה בתערובת אלא היה היתר, ורק אח"כ שאפה או בישל בתוך פסח, האיסור הינו בתערובת ואין אומרים חומרת דשיל"מ, ואינו חוזר ונעור אף לדעת הרמב"ם.
- ו. ניתן לצרף את הדעה שהביא הטור⁶⁶ בשם הגאונים, שאם מבשלים הכמון לפני

56 ראה דבריו של הגר"מ מאזוז בעניין, כפי שהובאו בעלון בית נאמן הג"ל.

57 שדי חמד חלק א מערכת ב' כלל כא; קול אליהו חלק א סימן כ; שאילת שמואל אביגדור סימן לה; שו"ת שואל ונשאל חלק ט, אורח חיים סימן לא, אות ה; מלמד להועיל חלק ב, סימן כה.

58 פסחים סימן תיב.

59 פסחים סימן תקסט בהגה.

60 ועיין בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (אורח חיים, סימן סה), שהסביר שאף שקשה לתפוס בסברא שכל החמץ נתקבץ למקום אחד ונפל לים או נאכל קודם הפסח, אעפ"כ אנו תולין להקל אף נגד הרוב, גם אם זה נגד החוש והסברא.

61 תמוז ס"ק נד.

62 פתיחה, הלכות חמץ, חלק ג פרק ד סעיף ז.

63 סימן רלא.

64 מקראי קודש פסח חלק א סימן עח.

65 יורה דעה סימן קב סעיף ד.

66 סימן תנד.

שיווקו – הוי כחליטה שאינו בא לידי חימוץ לעולם, אע"פ שהשו"ע⁶⁷ פסק שאין לסמוך על כך: "ליכא בזמן הזה דידע למחלט, הילכך כל מין חליטה אסור".

ז. אם לא ישתמשו עם הכמון בבישול בכלי ראשון, אלא בכלי שני, או בגוש, או בתיכול למאכל קר, לחלק מהדעות, אף המחמירים בסוגיית חוזר ונעור, ניתן להקל בכגון דא שאינו חוזר ונעור, אם מאמצים את פסק הא"ר והעולת שבת, שרק אם מבשלים שוב את התערובת, חוזר ונעור.

ח. ניתן עוד לצרף את דעת השע"ת, שכמות קטנה של קמח לא מתהווה לכדי חמץ כי המזעריות נבללת במים, ואלו דבריו⁶⁸:

"הג"ה ואף לפי החשש שמא נשאר קמח מעט בשעת לישה נראה דטפי יש להקל במצה כתושה וטחונה עד אשר דק ממצה שרוי' או מבושלת במים כמות שהוא דשם י"ל דהמעט הקמח הוא במקום אחד וכשבא עליו מים הוא מתחמץ במקומו משא"כ כשמחזירה למכתשת ושוחקה הדק היטב עד אשר דק בלי ספק שכיון שכותשין הרבה יחד אם המצא ימצא באחת מעט קמח ע"י הכתישה נעשה כאבק דק פורח ונבלל מאוד עד שבודאי לא ימצא קורט מהקמח במקום אחד שיהא נופל לומר עליו שם חימוץ כלל וכה"ג כתב בדבר שמואל סימן שמ"א במצות שהניחו אותם בבית שמרקדים שם הקמח ונתמלאו מאבק הקמח לענין אם ליתן אותם במים או במרק שי"ל שאותו הקמח אינו בא לכלל חימוץ מחמת שיעורו שנבלל ונהפך למים כנראה לפעמים, ונראה דבזה הדבר ברור שאף אם היה נשאר בשעת לישה קורט של קמח בעין הוא מתפרק על הטחינה והכתישה ומתחלק לגרגרים דקים מן הדקים ומתערב בתוך שיעור רב קמח כתוש ממצה אפוי' והוא אחד מני אלף והדבר ברור, ונראה בחוש ששנים או שלשה גרגרים דקים מהקמח או אפילו יותר מעט אינה כלל בכלל גדר חימוץ, ואף על גב דקפדינן על חימוץ בחטה שנמצאת במים אפי' אם היא חטה קטנה או חצי חטה, שאני התם שחלקי הפירורין הם דבוקים בטבע ואפשר שיקבלו טעם חימוץ משא"כ גרגרי קמח המפוזרים והמפוררים אחת הנה ואחת הנה הדעת נותנת דבטילי לגמרי ואין בו כדי להחמיץ כלל והוא ברור לפענ"ד".

ט. מובא בשו"ע שאומרים חנ"ן בבשר וחלב כחתיכה שנאסרה בכליעת טעם האיסור, אך אם בלעה רק במשהו, אולי לא נעשית חנ"ן. ונחלקו שם הט"ז והש"ך האם

67 שם סעיף ג.

68 סימן תס סעיף ה.

אמרינן תרי משהו, כגון מאכל שנאסר במשהו, וחתוכה ממנו נפלה לסיר אחר, לדעת הט"ז אם החתיכה ניכרת יסלקה מהסיר ואינה אוסרת במשהו אלא בשישים, כי תרי משהו לא אמרינן. אך הש"ך חולק לגבי איסורים כמו חמץ, האסורים בין בינים ובין בשאינו מינם, שבהם לדעתו אמרינן תרי משהו, וכ"פ המג"א⁶⁹ ושו"ת בית יהודה⁷⁰. אולם הפר"ח⁷¹ פסק להקל כט"ז, מכיון שאיסור משהו הוי מדרבנן, וכ"פ המהר"ח א בספר מקראי קודש⁷².

הגר"ע יוסף⁷³ הכריע כט"ז, כי במהר"ם חלוואה⁷⁴ משמע כמותו, וכ"פ במור וקציעה⁷⁵. ואף שלדעת הט"ז אם האיסור אינו ניכר, אמרינן תרי משהו, אך הא"ר מקל אף באופן זה, שתרי משהו לא אמרינן.

י. בשו"ת אור לציון⁷⁶ הביא, שמוכח מהשו"ע⁷⁷ שרק תערובת שמצריכה בשאר ימות השנה פי שישים לבטלה, החמירו בה בפסח שאפילו באלף לא בטלה. אך אם גם בשאר ימות השנה היתה נאסרת רק בקליפה או נטילה – אף בפסח אמרינן כן, ולא הוי חמץ במשהו.

יא. ואף אם נאמר שיש חמץ בתערובת, ניתן לצרף את דעת הסוברים שחמץ בטל בפי שישים אף בתוך הפסח⁷⁸.

העולה מדברינו, שההיתר בזה הינו מבוסס ומרווח, והמקל בדבר, בודאי שיש לו על מי לסמוך, שכן לא מדובר בקולא דחוקה או מפוקפקת.

69 סימן תסז ס"ק יג.

70 דף קח, א.

71 סימן תמו.

72 דף קסב, ב.

73 שו"ת יביע אומר אורח חיים סימן לה אות יב.

74 פסחים לב, ב.

75 סימן תסז.

76 חלק ג עמ' צה.

77 סימן תמו סעיף א.

78 השאלות (הובא באו"ז ע"ז, סימן רסח), רו"ה (פסחים לז, א), ר"ת (תוספות פסחים שם), רי"ד (ספר המכריע סימן לח), ריא"ז (פסחים פ"ב ה"א).

תפילה

